Írta: Új Szó
2005. július 30. szombat - Módosítás: 2005. július 30. szombat

Zelei Miklós: Jó lenne, ha a szelmenciek megszûnnének érdekességként szerepelni, ha megnyílna ott az átkelõ, és az élet tovább folyhatna normális medrében Kiskunhalason született, Budapesten él.

Zelei Miklós: Jó lenne, ha a szelmenciek megszûnnének érdekességként szerepelni, ha megnyílna ott az átkelõ, és az élet tovább folyhatna normális medrében Kiskunhalason született, Budapesten él. Hogy csöppent bele a Szelmenc-történetbe? Vagy hogy cseppent belém a Szelmenc-történet... Valahogy mindig határövezetben és határhelyzetekben éltünk. Kiskunhalason születtem, Kiskunmajsán éltünk, apai õseim redemptus polgárok voltak. Nagyapám korán meghalt, a család pedig megindult az értelmiségivé válás útján. Apám testvére jogásznak tanult, apám pedig postamester lett a háború alatt. „Nagy történelmi érzékkel” elment a visszacsatolt Vajdaságba, annak is a legszélére, Õrszállásra. Ez egy sváb falu volt. A háború után menekülni kellett, mert a partizánok módszeresen irtották a betelepülõket. Majsára tértünk vissza. Családunkat B-listázták, Nagybaracskán jelölték ki kényszerlakhelyünket. Innen Szegedre kerültünk. Szeged is a határövezetbe esett, 1956-ig nem fejlesztették, nem települt oda ipar sem, mert a Horthy-korszakban attól tartottak, hogy úgyis elfoglalják a szerbek. Még a hatvanas évek elején is úgy festett a város, mint egy régi magyar film díszlete. Amerre életem meghatározó részeiben laktunk, valamilyen módon mindig „velünk volt” a határ is. Nagyon impresszív volt, mikor általános iskolásként egy tanulmányi kirándulás keretében bejutottam a nagylaki kendergyárba. Mivel a románoknak is kellett kendergyár, Nagylaknál úgy húzták meg a határt, hogy az az üzem udvarát keresztül vágta. Az udvar közepén volt a kenderáztató, rajta keresztül egy durva vaskerítés futott, a másik fele már Romániához tartozott. Az volt az elsõ, abszurditásában a szelmenci helyzethez fogható határ-élményem. Mikor járt elõször Nagyszelmencen? Mondhatnám, hogy teljesen véletlenül indult az egész, de semmi sem véletlen. Egyik szlovákiai utam során egy ismerõsömtõl hallottam róla, hogy van itt egy olyan magyar falu, melynek egyik fele itt van, a másik meg ott. Akitõl hallottam, még a település nevét sem tudta megmondani. Mivel érdekesnek találtam a

szituációt, 1994. szeptember 4-én egy barátommal ellátogattam Nagyszelmencre. Milyen hatást gyakorolt önre, mikor elõször meglátta a szögesdrótot a falu közepén? Megdöbbentõ, brutális. Akkor azonnal eldöntöttem, hogy ezt meg fogom írni. Azt nem döntöttem el, hogy milyen formában, mert ott, akkor hirtelenjében át sem láttam, hogy itt voltaképpen mirõl van szó, mi az ott a falu közepén, de a helyzet nagyon letaglózott. Az fogalmazódott meg bennem, hogy mindenképpen szükség van itt egy határátkelõre. Határnyitási kísérletek korábban is történtek. 1968 elõtt nagyobb családi eseményekre, esküvõkre, temetésekre átengedték a családtagokat. De nem a falu területén, nehogy az emberek azt gondolják, hogy esetleg a jövõben élhetnek ezzel a lehetõséggel, hanem a településen kívül, a szántóföldön. A helybeliek mit szóltak hozzá, hogy odament egy ember „Pestrõl", és elkezdte életük legnagyobb traumáját bolygatni? Több szempontból is szerencsém volt. Egyrészt nem derült ki azonnal, hogy pesti vagyok. Az emberek többsége azt gondolta, hogy Sátoraljaújhelyrõl érkeztem, mert az volt a legközelebbi kvázi nagyváros. Azt fel sem tételezték, hogy valaki olyan messzirõl eljöjjön Szelmencre. Budapest ugyan nincs messze, három és fél óra autóval, de a magyar embernek, ami egy órányi járóföldnél messzebb van, az már nagyon messze van... Csak késõbb derült ki, hogy budapesti vagyok, addigra meg már megszoktak. Szívesen beszéltek a helybeliek a falun keresztülhúzódó határról? Ebben is szerencsém volt. A kisszelmenci világ a maga brutális szovjetizáltságában sokkal színesebb, mint a viszonylag konszolidált Csehszlovákiába került Nagyszelmenc világa. Csehszlovákiában is diktatúra volt, de miután a „nagy ügyek" – a lakosságcsere, a kényszermunkások elszállítása, a görög katolikus egyház szétverése, néhány túlontúl hazafias református lelkész kitoloncolása – lefutottak, egyfajta stabilitás, kiszámíthatóság állt be. A szovjet oldalon ez sosem következett be. Az igazi nagy történetek arról az oldalról származnak. Amikor elkezdtem az anyaggyûjtést, már olyan idõszakban éltünk, hogy az emberek mertek beszélni a történtekrõl, és még nem unták. Mert most, hogy az új-zélandi televízió is ott forgat Nagyszelmencen, már kicsit unják. Az azért nem véletlen, hogy az új-zélandiak is ott forgatnak... Persze, néhány barátommal nagyon sokat dolgoztunk azon, hogy ez a téma ennyire ismert legyen a világban. Most már meg is értem Vizák Pétert, akié a szélsõ ház a faluban – a konyhaablaka a szögesdrótra néz –, természetesen unja, hogy minden tévéstáb megáll nála pár felvétel erejéig, mert a legmegrázóbb képeket onnan lehet készíteni. Az lenne a jó, ha a szelmenciek megszûnnének érdekességként szerepelni, ha megnyílna ott az átkelõ, és az élet tovább folyhatna a normális medrében, mert ez a helyzet gazdaságilag és demográfiailag is katasztrofális helyzetbe sodorta a településeket. A háború óta „eltûnt" egy kisszelmencnyi szelmenci. Hányan vannak olyanok, akik látták, átélték, mikor a drótot húzták a két falu között? Vannak szép számmal, elsõsorban nõk, mert a férfiak hadifogságban voltak, és különbözõ idõpontokban tértek haza. Nagyszelmencen például Kuik Imréné, aki Kisszelmencrõl ment át a nagyanyjához, aztán ott maradt. Szerencsére elegendõ adatközlõ van még. Hogy emlékeznek ezek az emberek a történtekre? Nyilván nagy trauma lehetett az ott élõk számára, hogy egyszer csak a semmibõl odakerült egy szögesdrót a falu közepére. Hihetetlennek tûnt számukra. Az egyik adatközlõ úgy mesélte el a történetet, hogy idejöttek az oroszok és idehozták a határukat. Az itt élõk sokáig nem hitték el, hogy ez valóban megtörténhet. Azt gondolták, ez az állapot csak néhány hétig fog tartani. Hogy az oroszok majd elmennek, a határukkal együtt. Aztán a határ az övék lett. 1994-ben kezdte gyûjteni az anyagot, 2000-re lett könyv belõle. Mi játszódott le ez alatt a hat év alatt? Ingajáratban közlekedett Pest és Szelmenc között? Végeredményben igen. Mindig olyan másfél-kéthetes idõszakokra utaztam le. Ott lakott? Ott. Volt egy Veres Péter nevû barátom Kisszelmencen – mára áttelepült Magyarországra –, náluk laktam.

Nagyszelmencen laktam az iskola kémiaszertárában is. Attól függõen, hogy hova húztam az ágyamat, a legkülönbözõbb kemikáliák illatával az orromban alhattam el. Utóbb Királyhelmecrõl „jártam be". Munkámat nagyon sokan segítették. Gillányi István, a városi egyetem akkori vezetõje, vagy éppen Pásztor István polgármester. A szlovák-ukrán határon irdatlan kocsisorok szoktak állni, egy-másfél napos volt az átlagos várakozási idõ. Pásztor Pista nem egyszer kocsival elment Felsõnémetibe, gyalog átment a határon, beült a mi kocsinkba, és a diplomata útlevelével várakozás nélkül átjutottunk a határon. Ezzel napokat takarított meg nekünk. Hány kazettányi anyaga volt, mikor úgy döntött: elég? Egyáltalán, mikor jött el az a pillanat, amikor úgy találta, le lehet zárni ezt a végtelennek tûnõ dokumentumfolyamot? Cipõsdobozokba gyûjtöttem a kazettákat, és van néhány dobozom. Mégis, ez hány kazettát jelenthet, ötvenet, százat? Hát, úgy százat. Hatvan- vagy kilencvenperces kazetták? Én a hatvanasokat szeretem, nem tudom, miért. A többségük hatvanas, bár van néhány kilencvenes is. Az anyagot háromféleképpen gyûjtöttem. Alapesetben az adatközlõ elmondta magnóra. De voltak olyanok is, akik azt mondták, õk bizony egy szót sem mondanak magnóra. Ilyenkor jegyzeteltem. És persze az ember ott él a faluban, beszélget, sétál, fröccsözik a falubeliekkel. És beszélget. Ilyenkor nem lehet, és nem is illik jegyzetelni. Aktív napilapos korszakomban kialakítottam egy mnemotechnikai eljárást, mellyel meg tudok jegyezni kétórányi beszélgetést. Ennek nagy hasznát vettem ilyen esetekben. Hogyan rendszerezte ezt az irdatlan anyagmennyiséget? Amikor úgy gondoltam, hogy elég... Na végre, kimondta... Mikor volt elég? Amikor ismétlõdni kezdtek a történetek, és elõjöttek a nagy történetek gyengébb változatai. Amikor elkezdtem visszahallgatni a kazettákat, olyan kilátástalannak tûnt. Egy évig csak azon gondolkoztam, hogyan fogom rendszerezni az anyagot. agy alakult ki a kötet végleges szerkezete. A dolgomat az is nehezítette, hogy a történetek az egyes adatközlõknél is ismétlõdtek. Volt olyan, aki 50 év után elõször beszélt arról, ami történt vele – nevezzük igazságtalanságnak, borzalomnak, rettenetnek. Összefüggéstelenül, freudi szabad asszociációkként törtek elõ belõle a dolgok, úgy szakadt ki belõle az egész, szinte rám okádta a történetét. Másfél hétig beszélgettünk. Aztán nekem szinte meg kellett tanulnom fejbõl az egész történetet ahhoz, hogy meg tudjam írni. Amikor lezárta a kéziratot, könnyû volt kiadót találni? Igen, mert Tóth László, az Ister kiadó tulajdonosa valósággal üldözött, és vadászott a kéziratra. Még nem voltam készen a végével, mikor az eleje már a nyomdában volt. A kézirat lezárása után szinte azonnal megjelent. Én nem szeretem, amikor a könyv megjelenésére sokat kell várni. Egy könyv jelenjen meg azonnal... Hogy fogadták a kötetet? A média viszonylag jól fogadta, szinte minden mûfajban megemlékeztek róla. Szerepeltem a rádióban, riportfilm készült a helyszínen tartott könyvbemutatóról, elég sok recenziót írtak róla. Az Élet és Irodalom háromszor nyúlt a témához. Ahhoz képest sajnos, elég kevés fogyott belõle, de ez részben a magyarországi könyvterjesztési rendszer hibáira is visszavezethetõ. A könyv két kiadást is megért, rádiójátékot is írt belõle, a szakma elismerte. Az író befejezte ugyan munkáját, de az aktivista továbbra sem pihen. A kettézárt falu története az Egyesült Államok Kongresszusáig is eljutott. Ez már csak hab a tortán? Az lesz a hab a tortán, ha végre megnyílik a határátkelõ. Gazsó L. Ferenc barátommal oknyomozó riporterként kezdtük újságírói pályánkat. Akkoriban szoktam meg, hogy a témákat végig kell vinni. Ha valamit feltártál, megírtad, megjelent, de a dolog úgy maradt, akkor a munka nem ért véget. A könyv elkészültével egy fejezet mindenképp lezárult. De amikor a helyszínen tartandó könyvbemutató alkalmával kértük a hatóságokat, hogy nyissák meg a határt, szlovák részrõl beleegyeztek, az ukránok viszont elutasították. Ekkor kezdtük el feszegetni a különbözõ hatóságoknál a kérdést: voltaképpen miért nem lehet megnyitni ezt az átkelõt. Innentõl küldetésemnek éreztem, hogy mindenkinek, akirõl tudtam, hogy valamerre „jár

a világban”, annak adjak egy példányt. agy saját könyvem legaktívabb vásárlójává váltam, ami a feleségem konyhapénzét elég rendesen megviselte, de másként nem ment. Egy idõ után sokan kezdtek vele foglalkozni. Nagy Sándorral, az Amerikai–Magyar Kongresszusi Kapcsolatok Központjának elnökével is véletlenül találkoztam az egyik napilap szerkesztõségében. Neki is adtam egy példányt a könyvbõl, így kezdett el õ is foglalkozni a témával. A BBC is készített riportot a faluról, Ken Smith, a szerintem legjobb angol nyelvû börtönszociográfia szerzõje szállt ki a faluba. Igyekeztem minél több ember figyelmét felhívni arra, hogy miközben konferenciákat tartanak arról, hogy ledõlt a berlini fal, egy falut még mindig vasfüggöny szel ketté. Ahogy mondani szoktam: Kelet-Berlin–Nyugat-Berlin, az világtörténelem, Észak-Komárom–Dél-Komárom, az meg határátkelõ. Ezek a mi esélyeink a világban, körülbelül... Tizenegy éve dolgozik ezen a „projekten”, saját forrásokból. Ennyi idõ, pénz, energia befektetése után hogy látja a határnyitás esélyét? Nem tudom, lesz-e határnyitás, de most már nagyon idõszerû volna. Nagyon elkeserítõ fázisba érkeztünk, hiszen már minden megtörtént. Az Európai Parlament, az Európa Tanács, Pozsony, Kijev, a washingtoni Kongresszus, az Országgyûlés Külügyi Bizottsága, mindenki foglalkozott vele. Mindenki azt mondta: igen, nyissuk meg, javasoljuk, hogy nyissák meg... Minden megtörtént, és a határ nem nyílt meg. Úgy tûnik, mintha a dolog reménytelen volna. KOCUR LÁSZLÓ